

برای طلب کمک و چاره جویی در حل مشکل است. عریضه نویسی توسط زائران برای دریافت کمک از طرف آستانه مقدسه نیز از دوره صفویه مرسوم شد اما بیشترین عریضه های زائران از نیمه دوم حکومت قاجار به جامانده است. معمولاً عریضه های مطرح شده از سوی زائران عرب زبان خطاب به بالاترین مقام مسئول آستان یعنی همان متولی یا نایب التولیه نوشته می شد. اعراب عموماً نوشتن این عریضه ها را به کاتبان ایرانی می سپردند، لذا اکثر این اسناد به زبان فارسی است. البته مواردی مانند عریضه سید جعفر از اهالی کربلا (شماره سند ۲۳۳۹۵/۱) و یا عریضه شیخ احمد از زائران نجفی (شماره سند ۲۳۳۹۵/۴) به زبان عربی نوشته شده است. در این عریضه ها روال به این ترتیب بود که شخص بعد از معرفی خویش و محل زندگی، مشکلی را مطرح و درخواست کمک می کرد. ترتیب پرداخت هم به این صورت بود که پس از وصول عریضه، متولی در گوشه بالایی عریضه، درباره میزان پرداخت و محل تامین آن به تحویلدار کل دستوراتی می داد و در وجه زائر نامبرده برات صادر و بعد از پرداخت توسط تحویلداران از زائر رسید دریافت می شد. کم آوردن خرجی سفر، گم شدن یا سرقت اموال، بیمار شدن و... مواردی بود که زائران را به نوشتن عریضه و کمک گرفتن از آستان وادار می کرد. آستان نیز در اکثر مواقع با کمک های نقدی و در بعضی موارد نیز با کمک های غیر نقدی چون نان و غلات و حتی در مواردی علوفه برای چهارپایان زائران، آنان را یاری می کرد. تامین پاپوش و لباس گرم در فصل سرد نیز یکی دیگر از مشکلات زائران در مدت اقامت در مشهد بود که برای رفع آن از آستان کمک می خواستند. بیشتر کمک هایی که آستان در این زمینه به زائران عرب می کرد از محل موقوفه وزیر نظام بود.

درخواست کمک شیخ عبدالحسین از مجاوران نجف اشرف در آستانه فصل سرما برای تامین هزینه بالا پوش و زغال در محرم ۱۳۰۱ قمری نیز نمونه آن است (سند شماره ۲۳۸۶۹/۲۹). نمونه دیگر نیز عریضه ای است از سوی شیخ عبدالحسین نجفی که در آن برای تهیه پوستین برای خود و خانواده اش درخواست کرده است (سند شماره ۲۴۳۳۶/۲۶).

توصیه نامه ها

روش دیگری که زائران عرب با استفاده از آن به آستانه مقدسه درخواست کمک می دادند، ارائه توصیه نامه هایی از سوی عالمان یا بزرگان بود. این توصیه نامه ها گاه برای تأیید افراد تنگ دست بود و گاه برای پذیرایی و کمک به شخصیت های مهم و شناخته شده نوشته می شد. به عنوان نمونه شیخ محمد حسن نجفی یکی از عالمان شیعه در حاشیه عریضه ای به تاریخ محرم ۱۳۱۳ قمری، مراتب فقر و تنگدستی یکی از زائران اهل جبل عامل را تأیید کرده و خواهان کمک به او از محل موقوفه های ویژه زائران جبل عامل شده است (سند شماره ۲۱۴۷۸/۴).

یکی دیگر از موارد وقف شده اختصاصی برای زوار غیر ایرانی، وقفی است که واقف آن حاجی علی اکبر فرزند حاجی ملک محمد اصفهانی بوده است. وی در اوایل دوره صفویه (ذیقعه سال ۱۱۰۴ قمری) مزارعی را در بلوکات میان ولایت، رادکان و شانندیز جهت مصارف زائران غیر ایرانی و به طور مشخص عرب های عراق و جبل عامل به ویژه زائران سادات عرب وقف کرد. حاج علی اکبر در این وقف نامه حدود یک سهم و نیم از منافع املاک یاد شده را برای پرداخت کمک به سادات زائران نجف، کربلا و کاظمین و حدود ۳ سهم را برای مصارف زوار عرب جبل عامل بحرین و جزایر باشرط ختم یک مرتبه کلام الله مجید در مدت چهار ماه از سوی دریافت کنندگان اختصاص داد. در این توصیه نامه ها، غیر از علما، شخصیت های کشوری هم خطاب

به متولی آستان قدس افرادی را معرفی می کردند. به عنوان مثال در سندی مربوط به سال ۱۳۰۰ خورشیدی، فرمانفرمای کل ایالات خراسان سیستم طایفه یک نامه اداری به متولی آستان قدس، خواستار فراهم کردن زمینه بازگشت شیخ محمد عرب و دو تن از همراهانش که از عرب های مدینه بودند، می شود (سندش ۶۳۰۰۹/۱). متولی نیز در جواب این درخواست در نامه ای کارهای انجام شده شامل تامین اسکان، وسایل گرمایشی و خرجی بازگشت این زائران را شرح داده است (سندش ۶۲۹۸۹/۱). دیگر نمونه این توصیه نامه ها مربوط به نامه ای با سربرگ و مهر رییس الوزرا در تاریخ ۱۳۰۶ خورشیدی است که وی در آن در مورد شخصی به نام سید عیسی که از عتبات برای زیارت به مشهد آمده توصیه هایی کرده است (سندش ۶۴۶۰۵/۶۹).

اسناد مالی

سند های مالی چون حواله های پرداخت، قبض های رسید و گزارش های مالی تحویلداران، سومین گروه از اسناد کمک های مالی آستان به زائران عرب خارجی است. معمولاً روال به این صورت بود که متولی باشی آستان قدس حواله ها را خطاب به تحویلداران کل می نوشت و سپس دستور پرداخت های نقدی و غیر نقدی در وجه زائران صادر می شد. یکی از نمونه های این اسناد مربوط به دستور پرداخت ۴ تومان در وجه ۴ نفر از عرب های جبل عامل در محرم ۱۳۱۴ قمری است (سندش ۱۶۶۱۱/۷).

قبض های رسید از جمله اسنادی است که به کمک های آستان به زوار عرب اشاره دارد. زائران این قبوض را پس از پرداخت های نقدی و یا دریافت کمک های غیر نقدی توسط تحویلدار یا مهر یا امضای خویش تأیید می کردند. نمونه آن قبض رسید در تاریخ ۱۲ ربیع الثانی سال ۱۲۹۹ قمری برای تحویل یک خروار غله از محل موقوفه حاج علی اکبر اصفهانی در وجه جعفر نجفی در ازای ختم یک دور قرآن است (سندش ۱۵۰۷۱/۱). مورد دیگر هم رسید پرداخت مبلغ ۴ تومان از محل موقوفه نظام الدوله در وجه دو نفر از زائران اهل مدینه به نام حاج حسن و حاج علی در محرم ۱۳۲۴ قمری است (سندش ۴۴۶۷۹/۳). گزارش های مالی تحویلداران نیز نوع دیگری از این اسناد مالی بود. آنان ملزم بودند تا کمک های پرداخت شده به اعراب را در گزارشات دوره ای خود درباره هزینه عواید موقوفه ها ثبت کنند.

زائران غیر عرب هم از قافله جانما نندند

اعراب عتبات عالیات با ۳ مورد موقوفه از بیشترین کمک مالی در میان زائران غیر ایرانی برخوردار بودند. عرب های بحرین و جزایر ۲ مورد، عرب های حجاز و جبل عامل نیز هر کدام یک مورد موقوفه اختصاصی داشتند. اما به جز عرب ها، زائران غیر ایرانی بسیاری به مشهد الرضای آمدند و آن ها نیز در صورت نیاز از موقوفه های زواری کمک دریافت می کردند. شیعیان افغانی، بربری (خاوری) و بنگشی (شیعیانی از یک منطقه در پاکستان) جزو این دسته از زوار بودند که هر کدام دو موقوفه اختصاصی داشتند. شیعیان آذربایجان، هندوستان و ترکستان نیز هر یک جزو زوار، مشمول برخورداری از کمک های مالی یاد شده در این اسناد بودند.

دو نمونه از این موقوفات توسط سردار محمد علم خان حکمران بلخ و بدخشان ترکستان وقف شده است. اولین موقوفه وی، مورد ۳ دانگ از مزرعه شمس آباد واقع در بلوک میان ولایت مشهد بود که جهت مصارف زائران در سال ۱۲۹۰ قمری به شرح زیر وقف شد: ناظر کلا گفش و پوستینچه خریده و به فقرا و مستحقان زوار بربری (خاوری) و بنگشی (شیعیانی از یک منطقه در پاکستان) و سایر زائران قندهار و کابل و غیره بدهد. محمد علم خان دو سال بعد نیز مزرعه مومن آباد واقع در بلوک منیژان را بر مصارف زائران افغان از جمله تامین پاپوش و کلیجه و کمک نقدی در مشهد وقف کرد.